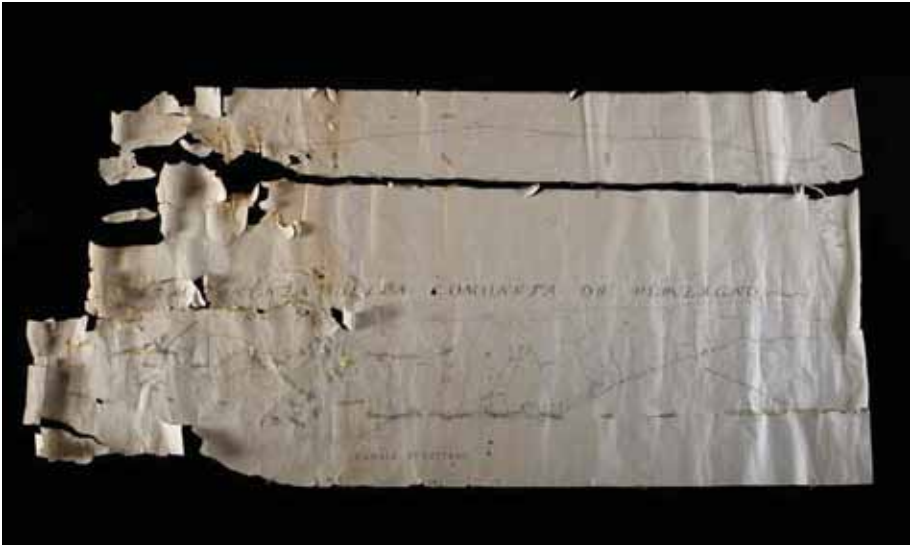

Maja USKOKOVIĆ

KONZERVACIJA I RESTAURACIJA KOPIJE KARTE PRČANJA IZ 1802. GODINE

Ključne riječi: paus papir, konzervacija-restauracija paus papira, kartografska karta, Prčanj

50-tih godina prošlog vijeka na Prčanju, ekipe Srpske akademije nauka (SAN) na terenu su proučavale kulturno – istorijske vrijednosti Boke Kotorske. Tada je na paus papiru preslikan plan Prčanja; “Naselje i atar Prčanja prema karti Antonia Filipina iz 1802. god.” sa originala koji se čuvao u biblioteci glavne crkve na Prčanju. Crtež na pausu je prenesen u Beograd i nakon osnivanja Opštinskog zavoda za zaštitu spomenika kulture 90 – tih godina prošlog vijeka je pozajmljen Zavodu za zaštitu spomenika u Kotoru. Crtež je bio u veoma lošem stanju, a budući da predstavlja dokument za proučavanje urbanističkog razvoja Prčanja, posebno zato što je original u međuvremenu izgubljen, pristupilo se njegovoj zaštiti i restauraciji.

Slika 1 - Karta prije zahvata

Podaci vezani za ovu kartu objavljeni su u zborniku *Spomenik XV* izdatog od strane Srpske akademije nauka:

Prčanj je administrativno razvrstan kao selo. Međutim većina njegovog stanovništva ne bavi se poljoprivredom, a najveći dio kuća grupisan je u naselju drumskog tipa razvijenog duž obale. Neposredno u zaleđu ovog priobalnog naselja, koje ostavlja izgled primorske varošice, prostire se pravi seoski atar po kome su rasute kuće na cijelom njegovom prostranstvu. Iznad pojasa obradive zemlje dižu se strme kose Vrmca, na kome su oskudni pašnjaci a na grebenu ima još ostataka stare listopadne šume. Po državnom popisu od 1931 na Prčanju je bilo 202 kuće sa 181 domaćinstvom i 709 stanovnika.

Na Prčanju postoji i danas stara karta naselja i atara izrađena 1802. godine pod naslovom „Nacrtr plana carske i kraljevske opštine Prčanja sa odgovarajućim granicama atara, od mene Antonija Filipinija izmjerena nacrtan u Prčanju 2. Jula 1802“. Karta je dosta dobro očuvana mada ima djelova koji su oštećeni ili izbljediti, te se podaci sa tih mjesta ne mogu sa sigurnošću koristiti. Izrađena je na hartiji veličine 2.50/1,00 metar. Mjere na nacrtu ne odgovaraju mjerama na terenu, što dokazuje da Filipini nije radio preciznim instrumentima već je samo krokirao oblike na terenu i objekte i tako ih unosio u crtež. Na karti nema izohipsa i nema mjra niti kosa, mada je opšta razmjera unijeta. Isto tako u karti nisu unijete parcele po posjedima. Karta i sva objašnjenja ispisana su na italijanskom jeziku.¹

Materijal na kome je karta preslikana je paus papir koji se i koristi za ovu vrstu crteža. To je poluprozirni papir koji ima višestruku primjenu. Njegov nastanak proizišao je iz potrebe da se imitira staklo, da se nešto prekopira ili da se dobije određeni efekat. Koristili su ga umjetnici i zanatlije u ateljeima i radionicama. U svojoj knjizi *Libro dell'arte* (1390.) Cennino Cennini opisuje način dobijanja i kako se koristi. Leonardo da Vinci i Dürer, paus papir koriste kao pomoćno sredstvo pri precrtavanju portreta, te za crtanje pejzaža. Upotrebljavao se i kod *fresco* slikanja.

Ovakav papir se koristio i pri pravljenju raznih kutija za posmatranje prikaza. Jedna od njih je tzv. Vezuvijanska kutija. Wiliam Hamilton (1731. – 1806.), škotski diplomata, arheolog, vulkanolog i sakupljač antikiteta, tokom svog boravka u Napulju 1767. godine prisustvovao je erupciji vulkana Vezuv. Da bi dočarao erupciju svojim prijateljima u Škotskoj napravio je tzv. Vezuvijansku kutiju *Vesuvian Apparatus* koja je bila preteča prvog kina. To je bila prva naprava koja je imala zvučni i animirani efekat. Nažalost nijedna kutija nije sačuvana iz razloga što je transparenti papir gorio usljed blizine svijeća².

¹ Kojić, B.: *Iz Istorije naselja Prčanj u Boki kotorskoj*, Spomenik XV, Zbornik izvještaja o istraživanjima Boke kotorske, Srpska akademija nauka, Beograd, 1956., str.171 – 172.

² <http://www.thefreelibrary.com/>

Sir+William+Hamilton%27s+Vesuvian+apparatus.-a0116733378 24.03.2014

Luis Carrogis Carmontelle (1717-1806.) napravio je 1795. godine rotolo s transparentnim papirom dugačkim 42 m. Ime rotula je *Četiri godišnja doba*, a prikazani su pejzaži, arhitektura, moda i život Francuske tog doba. Transparentni papir je bio oslikan sa obje strane, a pravi efekt se dobio kad je pozadina bila osvijetljena³.

Slika 2 - Četiri godišnja doba

U mlinu za dobijanje papira, porodice Canson, izgrađenog još 1557. godine u Arhesu, Francuska, proizvodnju papira unaprijedila su braća Joseph Michael i Jacques Montolfier. Njih dvojica su izumili balon na topli vazduh 1783. godine koristeći inovativni papir čiji se recept dobro čuvao. 1809. godine mlin *Canson & Montgolfier* proizvodi paus papir⁴.

Paus papir, koji mi danas koristimo, dobijen je sredinom 19. vijeka.

Paus papir i papir s kojim se češće susreće konzervator – restaurator je veoma različit; kako po načinu dobijanja, njihovim svojstvima, a tako i pri konzervatorsko – restauratorskim zahvatima. Mora se naglasiti da podjele postoje i unutar samog papusa papira (impregnirani, masni i biljni pergament,...) i papira (podjeli prema gramaturi, prema načinu proizvodnje, prema upotrebi).

Impregnirani papir tretiran je raznim uljima, smolama i voskom. Poznat je još u srednjem vijeku, a među umjetnike se počeo širiti početkom 15. pa sve do kraja 19. vijeka. Rođenje masnog papira potiče iz 1878. godine tokom istraživačkog rada Njemca Roberta Emmela. Pravi se prvenstveno od pulpe sastavljene od celuloze i sulfita, a izbjeljuje se ukoliko se radi o kvalitetnijim papirima. U daljoj proizvodnji uranja se u

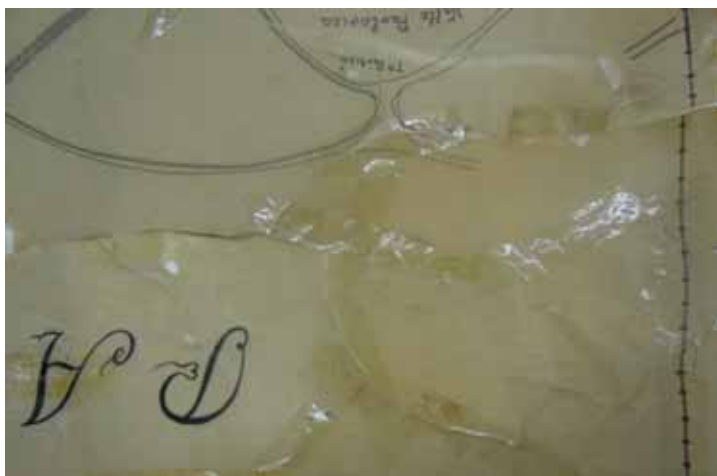
3 http://some-landscapes.blogspot.com/2013_04_01_archive.html 24.03.2014

4 <http://it.canson.com.au/catalogues/Consumer%20Canson%20Catalogue%202012.pdf> 24.03.2014

velikoj količini vode što ga čini plastičnim, te olakšava postupak kalandiranja toplim valjcima. Biljni pergament je papir dobijen od celuloze tretiran sumpornom kiselinom. Industrijska proizvodnja počela je 1875. godine tj. nakon pronalaska sulfata i bisulfata.

Paus papir, zbog svoje prirode, vrlo je zahtjevan materijal za restauriranje.

Karta Prčanja iz 1802. godine je poslužila pri pisanju mog magistarskog rada. Njene dimenzije su 120 x 235 cm. Tehnika je mastilo⁵ na paus papiru. Karta je čuvana u neadekvatnim uslovima, čime je došlo do znatnog oštećenja. Zbog velike dimenzije bila je umotana u rolnu, a najizloženiji dio je bio poderan, naboran i sa mnogo pregiba. Takođe je došlo i do diskoloracije. Karta se sastoji iz dva dijela sastavljena selotejp trakom.

Slika 3 - Pokidani dijelovi ljepljeni selotejp trakom

Slika 4 - Analiza selotejp trake uz pomoć mikroskopa

---

5 MASTILO – U konzervaciji papira koristi se izraz mastilo za sve obojene pigmente. Tuševi odnosno tinte se razlikuju po svom hemijskom sastavu i upotrebi i ne bi ih trebalo mješati. U daljnjem tekstu koristićemo izraz 'tuš'

Nakon fotografskog i pisanog bilježenja urađene su analize koje su pokazale da je kiselost papira, pH vrijednost 6 i 7, tuš nije topiv u vodi i etilnom alkoholu (1:1), i pristupilo se konzervatorsko – restauratorskim zahvatima. Karta je očišćena četkom meke dlake, a površinski sloj wishab gumicom. Drvenim štapićem i vatom, umočenom u aceton, skinuta je selotejp traka koja se nalazila na više mjesta.

Karta je podlijepljena japan papirom a zalijepljena s 4 % -tnom vodenom otopinom Tylose s dodatkom etanola na vakuum stolu. Zbog velikih dimenzija, presanje je zahtijevalo, da karta bude presavijena na dva mjesta, oblika 's'. Nakon prese presavijeni djelovi su bili prepeglani i tako ispravljeni. Zakrpe su napravljene s odgovarajućim japan papirom uz upotrebu lijepka *colla mista* (PVA 70% : 30% Tylose). Za retuširanje je korišćena *Pigma micro pen* olovka.

Slika 5 - Izrada zakrpa

Karta je upakovana u rolnu koristeći plastičnu tubu presvučenom bezkiselinskim papirom. Umotana je licem prema unutra. Nakon toga je upakovana u foliju s vazдушnim jastucima radi zaštite pri transportu.

Slika 6 - Nakon konzervatorsko – restauratorskih zahvata

Iako katarstarski crteži i crteži uopšte koji su koristili paus papir kao podlogu, nisu imali primarnu umjetničku vrijednost i nije im ni bila namjera da budu nešto više od toga, danas sve više postaju vrijedna kulturna baština. Oni su dokaz razvojnog puta tehnike, tehnologije, projektne dokumentacije u arhitekturi i hortikulturi, mode i dizajna.

U Crnoj Gori, veliki broj tehničkih crteža na paus papiru nalazi se u vlasništvu Zbirke pomorskog nasleđa Porta Montenegro u Tivtu. Oni su jedini koji su prepoznali važnost i vrijednost takvih crteža i ozbiljno pristupili njihovoj konzervaciji i restauraciji. Međutim, ukupan broj crteža na paus papiru, na teritoriji Crne Gore, još uvijek je nepoznat.

Proces propadanja umjetničkog dijela je neminovna i nepovratna. Cilj restauratoracije jednog dokumenta je da zaustavi tj. uspori taj proces, vrati mu njegovu funkcionalnost, vizuelne i taktilne osobine što je moguće bliže originalu.

Osnovni zadatak konzervatora – restauratora je očuvanje kulturne baštine na blagodat sadašnjeg u budućeg naraštaja. Konzervator - restaurator pridonosi percepciji, vrednovanju i razumijevanju kulturne baštine, respektirajući njezin ambijentalni kontekst, njeno značenje i fizičke osobine.⁶

Kulturna baština dijeli se na materijalnu i nematerijalnu, gdje se suština termina odnosi na materijalne artefakte i nematerijalne atribute zajednice ili društva koji su naslijeđeni od prošlih generacija, održavaju se u sadašnjosti i čuvaju za dobrobit budućih generacija.

---

⁶ Vokić, D.: Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada, HRVATSKO RESTAURATORSKO DRUŠTVO i udruga za očuvanje i promicanje hrvatske kulturne i umjetničke baštine, Zagreb, 2007 str.246